УДК 378:37.011.3 – 051:93/94:81'373

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.28>

Полянiчко О. Д.

СТРУКТУРА КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

Визначено структуру когнітивного компоненту лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. Доведено, що когнітивний компонент як основна складова лексичної компетентності базується на когнітивній психології, на принципі свідомості в навчанні та на теорії соціоконструктивізму, у якій студент виступає активним учасником процесу навчання. Розкрито структурні елементи когнітивного компоненту, якими є наступні: мислення, сприйняття, увага, пам'ять й уява.

Мислення відповідає за активне осмислення і переробку лексичного матеріалу, його перетворення і збереження у внутрішньому лексиконі студентів. Цей психологічний процес відіграє важливу роль, тому що саме лексика має вирішальне значення для розвитку здатності мислити іноземною мовою.

Сприйняття як психологічний процес, який полягає у відображенні людиною предметів і явищ, у сукупності всіх їх якостей при безпосередній дії на органи чуття, відповідає за створення вільного і повного образу іноземного слова. Задача сприйняття полягає в економному використанні розумових процесів. Сприйняття визначає, відбирає, класифікує і кодує певним чином необхідну і важливу інформацію.

Увага відіграє значну роль у процесі формування лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. Увага дає змогу зробити образ слова чітким та повним, тому вона виступає обов'язковою умовою та компонентом успішного навчання іноземній мові. Під час засвоєння іноземної лексики вона забезпечує правильність сприйняття лексичних одиниць, особливості їхньої вимови та вживання.

Пам'ять людини дозволяє зберігати весь обсяг вивченого іноземного лексичного матеріалу та дає можливість до його подальшого використання в процесі іноземної комунікації.

У процесі формування лексичної компетентності майбутніх вчителів історії важливу функцію виконує такий когнітивний компонент, як уява. Яка, в свою чергу, тісно пов'язана з образами.

Активна робота когнітивних процесів студентів під час оволодіння лексикою іноземної мови забезпечує свідоме й ефективне засвоєння матеріалу і стає успішною передумовою для формування системи стійких, гнучких лексичних знань та навичок.

Ключові слова: компетентісний підхід, когнітивний компонент, лексична компетенція, мислення, сприйняття, увага, пам'ять, уява.

Сучасна мовна освіта проходить етап великих змін під впливом нової освітньої парадигми. Для продуктивної співпраці на міжнародному ринку та задоволення комунікативних потреб фахівцям необхідно оволодіти іноземною мовою на належному рівні та досконало знати лексику за фахом. Тому проблема формування лексичної компетентності не втрачає своєї актуальності й є об'єктом дослідження багатьох науковців.

Компетентісний підхід, який активно розробляється у сучасному освітньому просторі, потребує зосередження уваги не лише на рівні сформованості мовних знань, умінь та навичок, а і на рівні сформованості компетенцій, до складу яких, окрім освітнього, входять когнітивний, особистісний, ціннісний і міжкультурний компоненти.

Рівень сформованості іноземної лексичної компетентності майбутніх вчителів історії залежить від розуміння студентами смислових відношень між лексичними одиницями іноземної мови, наприклад, знання термінологічної лексики, синонімії, певних лексичних та граматичних правил, словотвору, опанування репродуктивними навичками. Значна роль у цих процесах належить когнітивній сфері студента. Тому мета нашої статті полягає у визначенні структури когнітивного компоненту лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. Поставлена мета потребує вирішення наступних завдань: проведення аналізу досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, які займалися зазначеною проблемою, та визначення структури когнітивного компоненту лексичної компетентності майбутніх вчителів історії.

Когнітивний компонент як основна складова лексичної компетентності базується на когнітивній психології, на принципі свідомості в навчанні та на теорії соціоконструктивізму, у якій студент виступає активним учасником процесу навчання. Основна роль когнітивної складової полягає в організації активної мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів у процесі навчання іноземної лексики за фахом. Опанування лексикою повинно здійснюватись на основі активного і цілеспрямованого залучення когнітивних стратегій переробки, збереження та відтворення лексичної інформації. Так, В. Д. Борщовецька під когнітивними стратегіями розуміє урахування процесу повторення лексичних одиниць при застосуванні мнемічних прийомів запам'ятовування англійської лексики професійного спрямування [1]. Тому процес формування лексичної компетентності стає неможливим без урахування розвитку їх когнітивної сфери.

Когнітивний компонент включає такі структурні елементи, як: мислення, сприйняття, увага, пам'ять й уява. Розглянемо більш детально кожен із цих структурних елементів.

Мислення відповідає за активне осмислення і переробку лексичного матеріалу, його перетворення і збереження у внутрішньому лексиконі студентів. Методисти надають мисленню великого значення, тому що

саме лексика має вирішальне значення для розвитку здатності мислити іноземною мовою. Але вчитель повинен не вимагати від студентів мислити іноземною мовою, а вміти навчити їх запам'ятовувати іноземні слова, їхнє значення та особливості вживання. Відомо, що значення слів у рідній та іноземній мовах мають специфічні риси і не можуть повністю збігатися. Тому у процесі формування лексичної компетентності функція мислення полягає в розумінні студентами лексичних одиниць, їх різноаспектності та багатозначності. Інша функція мислення реалізується у процесі навчання іноземного говоріння.

При вживанні нових лексичних одиниць у словосполученнях, комунікативних ситуаціях для вираження власної думки відбувається становлення нових цілей у мисленні й діяльності.

Рефлексивна функція мислення здійснюється на всіх етапах роботи з лексикою. Вона дає можливість студенту свідомо працювати з лексичним матеріалом, звертатися до відповідних правил у випадку виникнення труднощів, контролює й корегує процес пізнання. У психології виділяють два види мислення: репродуктивне і творче. Перше шаблонне, завдяки якому студенти засвоюють іноземні зразки говоріння, а у другому виробляється нова стратегія говоріння, розкривається щось нове, у студентів з'являється можливість вживати засвоєний матеріал відповідно до індивідуальних цілей і задач спілкування, обирати з можливих лексичних одиниць ті, які дають змогу виразити власну думку найбільш точно й зрозуміло.

Сприйняття як психологічний процес, який полягає у відображенні людиною предметів і явищ, у сукупності всіх їх якостей при безпосередній дії на органи чуття, відповідає за створення вільного і повного образу іноземного слова. Задача сприйняття полягає в економному використанні розумових процесів [2, с. 3]. Сприйняття визначає, відбирає, класифікує і кодує певним чином необхідну і важливу інформацію. Під час процесу сприйняття лексичних одиниць студент здійснює цілу низку перцептивних дій. До таких дій учні відносять такі дії, як: вимірювання; зіставлення; просторові; контрольні; коригуючі. Кожна з цих дій має на меті впливати на сприйняття лексичних одиниць. Дії формуються в результаті оперування об'єктами під час сприйняття або спостереження за ними. Також вони постійно розвиваються, удосконалюються залежно від накопичення лексичних одиниць студентами. Під час вивчення іноземної лексики студентами сприйняття відповідає за правильність і цілісність створення звукового та зорового образу іноземного слова, при чому, чим більше повторів певного слова виконує студент, тим менше часу необхідно для його розпізнавання.

Увага відіграє значну роль у процесі формування лексичної компетентності майбутніх вчителів історії. Увага дає змогу зробити образ слова чітким та повним, тому вона виступає обов'язковою умовою та компонентом успішного навчання іноземній мові. Під час засвоєння іноземної лексики вона забезпечує правильність сприйняття лексичних одиниць, особливості їхньої вимови та вживання. Низька концентрація уваги студента спричинює повільне й недовготривале утворення асоціативних зв'язків у його пам'яті в процесі засвоєння іноземної лексики, тоді як високий рівень зосередженості забезпечує міцність запам'ятовування [3, с. 48]. Отже, викладач іноземної мови під час над формуванням іноземної лексичної компетентності має усвідомлювати, що студенти здатні зосереджувати увагу тільки впродовж певного обмеженого періоду часу, якого часто виявляється недостатньо для успішного виконання поставленого завдання. Так, В. Терещук зауважує, що на ступінь концентрації уваги студентів впливає природа іноземного слова, його фонетичні, графічні і семантичні особливості, але характер навчальних завдань для засвоєння такого слова є значно вагомішим чинником цього процесу. З метою концентрації уваги майбутніх фахівців на виконанні навчальних завдань викладач має добирати 64 завдання, які відзначаються новизною, проблемністю та ситуативністю, мають особистісну значущість для суб'єктів навчання, забезпечують при смисловій переробці лексичного матеріалу ініціативність та креативність з боку студентів [4, с. 41]. Активність уваги зростає в сукупності з інструментальною мотивацією. Інструментальна мотивація пов'язана з потребою придбання лексичних засобів, що забезпечують сприйняття мови, її усне чи писемне вираження. Вона також забезпечує й засвоєння іноземних слів для вираження власних мовних намірів. Когнітивні ресурси студентів на різних етапах вирішення навчальних завдань гнучко розподіляються завдяки вчасному перемикаючому й розподілу уваги [5].

Складна система **пам'яті** людини дозволяє зберігати весь обсяг вивченого іноземного лексичного матеріалу та дає можливість до його подальшого використання в процесі іноземної комунікації. Відомо, що в психології існують такі види пам'яті, як: сенсорна, довготривала й короткочасна.

Так, будь-яке нове іноземне слово в процесі його запам'ятовування вступає у взаємодію з уже наявними зв'язками в мозку студента. Лексична інформація спочатку обробляється в короткочасній пам'яті, яка не існує ізольовано, а підтримує постійний зв'язок із знаннями, що зберігаються в постійній (довготривалій). Знання та інформація, що міститься в довготривалій пам'яті, знаходяться в постійному контакті з новою інформацією, яка змінює та збагачує зміст старих знань та надходить у вигляді семантичних кодів. В. Коростильов зазначає, що формуються вербальні сітки, які є основою зберігання слів у пам'яті та умовою їхнього відтворення у мовленні [6, с. 21]. Н. О. Микитенко говорить про застосування методу «ланцюгових асоціацій» відповідно до розвитку усіх згаданих видів пам'яті студентів. сутність його полягає в запам'ятовуванні коротких послідовностей лексичних одиниць, у тому числі термінологічних, а також їх порядку. При цьому кожен наступний елемент послідовності пов'язується і асоціюється з попереднім. Процес запам'ятовування має здійснюватися за принципом: образ + дія = пам'ять [7, с. 135]. Короткотривала пам'ять обмежена з точки зору як об'єму інформації, котру вона може утримувати, так і її тривалості. Інформацію, що зберігається

65 у короткотривалій пам'яті, можна перевести в довготривалу, повторюючи або візуалізуючи її. Для ефективного запам'ятовування та утримання нових лексичних одиниць у пам'яті науковці рекомендують забезпечити «високу повторюваність слів протягом перших 30 хвилин після їх введення» [8, с. 165], варіювати кількість і тривалість виконання вправи.

У процесі формування лексичної компетентності майбутніх вчителів історії важливу функцію виконує такий когнітивний компонент, як *уява*. Яка, в свою чергу, тісно пов'язана з образами. Ці образи формуються у процесі уявного конструювання об'єктів. Можна сказати, що образи мають передбачати самі результати діяльності. Вони слугують засобом вирішення поставлених завдань. У психології пізнання виділяють декілька теорій образів. Усі вони спрямовані на процес кодування інформації. Серед них виділяються радикальна гіпотеза образів, концептуально-пропозиційна гіпотеза і гіпотеза подвійного кодування [9]. Цікавою вдається саме гіпотеза подвійного кодування, у якій наявні дві системи кодування та зберігання інформації (вербальна і образна). Через це постає проблема створення образів. При створенні образу велику роль відіграє слово. Слово слугує знаряддям перетворення чуттєвих образів у розумові. Слово визначає психічну сутність образу. Об'єкт сприйняття і його образ як би доповнюють один одного. Коли об'єкт видалений з поля зору, може з'явитися його образ [2]. Образ не може збігатися з оригіналом вже в силу того, що він витягується з контексту свідомості, а не з дійсності. Знайома картинка може бути закодована образно і вербально. Відомо, що слова можуть мати конкретне або абстрактне значення. Так, слова з конкретним значенням можуть кодуватися двоюко: і образно, і вербально. Абстрактне слово може бути представлено у вербальному коді. Доступ до вербального коду буде важче внаслідок наявності додаткової інформації. Так на створення образу лексичної одиниці вплив також має сприйняття і життєвий досвід студентів. Оскільки образ є продуктом свідомості, а не дійсності, він доповнює об'єкт сприйняття, але повністю з ним не збігається.

Таким чином доходимо висновку, що лексична компетенція представляє собою складне утворення, до складу якого входять: когнітивний, мотиваційний, діяльнісно-практичний і рефлексивний компоненти. У процесі навчання іншомовної лексики когнітивна база виконує такі функції, як: допомагає успішно оволодіти одиницями мови; дозволяє будувати власні висловлювання на мові, що вивчається; дозволяє правильно сприймати і оцінювати висловлювання інших учасників актів комунікації. Тому активна робота когнітивних процесів студентів під час оволодіння лексикою іноземної мови забезпечує свідоме й ефективне засвоєння матеріалу і стає успішною передумовою для формування системи стійких, гнучких лексичних знань та навичок.

Використана література:

1. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англomовної фахової лексики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Валентина Дмитрівна Борщовецька. Київ, 2004. 208 с.
2. Бархаев Б. П. Педагогическая психология. СПб. : Питер, 2007. 448 с.
3. Семенчук Ю. О. Формування англomовної лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами інтерактивного навчання : дис. ... к.пед.н. : 13.00.02. Київ, 2007. 280 с.
4. Терещук В. Г. Формування англomовної лексичної компетенції студентів немовних спеціальностей в умовах віртуального навчального середовища : дис. ... к.пед.н. : 13.00.02. Терноп. пед. ун-т. Тернопіль, 2014. 320 с.
5. Сиземена А. Е. Методика развития лексической компетенции студентов лингвистического вуза на основе формирования мотивационной базы обучения (английский язык) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (иностранный язык, уровень высшего профессионального образования)». Нижний Новгород, 2009. 22 с.
6. Коростылев В. С. Основы функционального обучения иноязычной лексике. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. 158 с.
7. Микитенко Н. О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей : дис. д. пед. наук : 13.00.04; 13.00.02. Тернопіль, 2011. 450 с.
8. Гнаткевич Ю. В. Методическая типология пассивной лексики (на материале немецкого языка) : дис. ... к. пед. наук : 13.00.02/ КГПИЯ. Київ, 1971. 239 с.
9. Смоліна С. В. Методика формування іншомовної лексичної компетенції *Іноземні мови*. 2010. № 4. С. 16-23.

References:

1. Borshchovetska V. D. Navchannia studentiv-ekonomistiv anhlovmovnoi fakhovoi leksyky [Studying economics students in English vocabulary]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 2004. 208 s. [in Ukrainian].
2. Barhaev B.P. Pedagogicheskaya psikhologiya [Pedagogical psychology]. SPb. : Piter, 2007. 448 s. [in Russian]
3. Semenchuk Yu. O. Formuvannia anhlovmovnoi leksychnoi kompetentsii u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei zasobamy interaktyvnogo navchannia [Methods of development of lexical competence of students of linguistic university on the basis of formation of motivational base of training (English)]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 2007. 280 s. [in Ukrainian].
4. Tereshchuk V. H. Formuvannia anhlovmovnoi leksychnoi kompetentsii studentiv nemovnykh spetsialnostei v umovakh virtualnogo navchalnogo seredovyshcha [Formation of English-speaking lexical competence of students of non-linguistic specialties in a virtual learning environment]. *Candidate's thesis*. Ternop. ped. un-t. Ternopil, 2014. 320 s. [in Ukrainian].
5. Sizemena A. E. Metodika razvitiya leksicheskoy kompetentsii studentov lingvisticheskogo vuza na osnove formirovaniya motivatsionnoy bazy obucheniya (angliyskiy yazyk) [The methodology for the development of lexical competence of students of a linguistic university based on the formation of a motivational training base (English language)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Nizhniy Novgorod, 2009. 22 s. [in Ukrainian].

6. Korostylev V. S. Osnovy funktsionalnogo obucheniya inoyazyichnoy leksike [Fundamentals of functional training in foreign vocabulary]. Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1990. 158 s. [in Russian].
7. Mykytenko N. O. Teoriia i tekhnologii formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pryrodnychikh spetsialnostei [Theory and technologies of formation of foreign professional competence of future specialists of natural specialties]. *Doctor's thesis*. Ternopil, 2011. 450 s. [in Ukrainian].
8. Gnatkevich Yu. V. Metodicheskaya tipologiya passivnoy leksiki (na materiale nemetskogo yazyika) [Methodological typology of passive vocabulary (based on material of German language)]. *Candidate's thesis*. KGPIYa. Kyiv, 1971. 239 s. [in Russian].
9. Smolina S. V. Metodyka formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentsii [Methods of formation of foreign language lexical competence]. *Inozemni movy*. 2010. № 4. S. 16-23. [in Ukrainian].

Polianychko O. D. Structure of the cognitive component of lexical competence of future history teachers

The article defines the structure of the cognitive component of lexical competence of future history teachers. It is proved that the cognitive component as the main component of lexical competence is based on cognitive psychology, on the principle of consciousness in teaching and on the theory of socio-constructivism, in which the student is an active participant in the learning process. Structural elements of the cognitive component are disclosed, such as thinking, perception, attention, memory and imagination.

Thinking is responsible for the active comprehension and processing of lexical material, its transformation and preservation in the internal vocabulary of students. This psychological process plays an important role, because vocabulary is crucial for developing the ability to think in a foreign language.

Perception as a psychological process, which consists in the reflection of human objects and phenomena, in the aggregate of all their qualities in the direct effect on the senses, is responsible for creating a free and complete image of a foreign language. The task of perception is to economically use thought processes. Perception identifies, selects, classifies, and encodes in a way the necessary and important information.

Attention plays a significant role in the formation of the lexical competence of future history teachers. Attention makes the image of the word clear and complete, so it is a prerequisite and a component of successful foreign language learning. When mastering a foreign language vocabulary, it ensures the correct perception of lexical units, the peculiarities of their pronunciation and use.

Human memory allows you to store the entire volume of learned foreign language lexical material and allows it to be used in the process of foreign language communication.

In the process of forming the lexical competence of future history teachers, an important function is played by a cognitive component, such as imagination. Which, in turn, is closely related to images.

The active work of students' cognitive processes in mastering a foreign language vocabulary provides a conscious and effective assimilation of the material and becomes a successful prerequisite for the formation of a system of stable, flexible lexical knowledge and skills.

Key words: competence approach, cognitive component, lexical competence, thinking, perception, attention, memory, imagination.

УДК 37: 5 «199 / 2010»

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.29>

Пристава Я. В.

ІСТОРІОГРАФІЯ ШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Оновлення парадигми природничої освіти на усіх її етапах обумовлене необхідністю її кореляції з сучасним рівнем розвитку природничих наук, вимогами до сучасної освіченої людини, реаліями сучасного світу і культури є об'єктивною вимогою часу. Важливим є те, що саме природнича освіта сприяє створенню цілісного уявлення про наукову картину світу, усвідомленню людиною свого місця у світі, як невід'ємної частини природи, соціальної адаптації молоді до життя у швидкоплинних умовах соціально-економічного розвитку країни. Тому актуальною стає проблема розвитку шкільної природничої освіти в Україні, але не зважаючи на досить значну кількість доробок, розвідок, досліджень, які безпосередньо чи опосередковано торкаються неї, поки що недостатньо досліджень, які б висвітлювали історіографію розвитку шкільної природничої освіти в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. У статті розглянуто проблему розвитку шкільної природничої освіти в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. крізь призму історіографічного дискурсу, що є важливим під час аналізу розвитку історико-педагогічної науки як цілісної системи знань у співвідношенні різних напрямів єдиного предметного поля історії педагогіки. На основі проаналізованих джерел виокремлено три етапи становлення природничої освіти: радянський, етап перебудови освіти та сучасний етап. Кожен період має свої особливості у висвітленні проблеми, зумовлені конкретно історичними, ідеологічними, соціокультурними, політичними чинниками, а також розвитком освіти та історико-педагогічної думки в Україні. Перед сучасними істориками шкільної природничої освіти стоїть ще чимало проблем, які очікують свого вирішення, вимагають серйозної і поглибленої розробки.

Зростання ціннісного потенціалу шкільної біологічної освіти в ХХІ ст. зумовлює необхідність відбору і структурування наукових положень біологічної науки з дотриманням аксіологічного принципу.

Ключові слова: історіографія, зміни, етапи, педагогічна наука, природнича освіта, природознавство, розвиток, хронологічна послідовність.